

ORBÁN SÁNDOR

A felszabadulás utáni Magyarország történeti ábrázolásának néhány problémája*

A jelenkor vagy félmúlt történeti ábrázolása csupán újabb kísérlete a hazai történetírásnak. Nemcsak – ami értelemszerű – tárgya folytán, hanem mindenekelőtt abban a tekintetben, hogy nem tudhatja magát olyan előzmények vagy hagyományok szerves folytatójának, mint akár a jelenkort meglehetősen tág értelemben felfogó francia (Histoire Contemporaine) és különösen angol (contemporary vagy current history) vagy akár az emberöltőnyi időhosszban gondolkozó német (Zeitgeschichte) jelenkor történetírás.

Mindezekre azért sem öncélúság utalni, mert egyáltalán nem lehet eltekinteni attól, hogy ezek keretében, főleg angol és német nyelvterületen, ma még inkább, mint valaha, többen (honiak és emigránsok) foglalkoznak régióink szocialista országai, köztük Magyarország jelenkori történetével is. Nos e történészek világnyelveken – és többnyire persze magyarul is – megjelent munkái nemcsak a külföldi, de a hazai közvéleményre is jelentős befolyást gyakorolnak. Ezért is, amikor hazai jelenkor történetírásról esik szó, soha nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy rajta kívül van egy másik is, amely a tőle eltérő vagy éppen ellentétes szemlélete ellenére is része az ország jelenkorával foglalkozó történetírásnak. Ezt tudomásul véve, ugyanakkor határozottan vissza kell utasítani azoknak a monopolizálási törekvését, akik azt tartják, hogy feltételeiknél fogva egyedül ők képesek és illetékesek az ország e korszakának valóságghú történeti bemutatására.

E visszautasítás és a szüntelen kritikai magatartás persze nem ment föl a saját gyengeségek és problémák számbavétele alól. Visszatérve ezekhez, nyomban jelezni is kell, hogy a hazai kísérlet nemcsak a hagyományokat nélkülözte, de éppen olyan időszakban – az ötvenes évek első felében – kezdődött, amikor az abszolút kritika és tagadás pozíciójából még azokat az igen vékony szálakat is elvágták, amelyek a jelenkortörténet művelését a hazai történetírás modern kori próbálkozásaival köthették volna össze. Mindez annál inkább is lehetséges volt, mert azok – és erre nézve elég csak a felszabadulás 10. évfordulójára megjelent tanulmánykötet történész szerzőinek listáját áttekinteni –, akik a jelenkort felvállalták, többnyire fiatalok voltak és tüzetesebben alig ismerhették a korábbi irányzatok, iskolák érdemes hagyományait.

*E vázlatos áttekintés alapjait az MTA II. Osztályának írt „Magyarország felszabadulás utáni fejlődésével foglalkozó történeti kutatás helyzetéről” szóló 1984. januári jelentés, valamint a Magyar–Szovjet Történész Vegyesbizottság: „A szocialista Magyarország a nyugati polgári történetírásban” témával foglalkozó októberi ülésének referátumai képezik. Éppen ezért, valamint műfajánál fogva, az áttekintés külön nem hivatkozik forrásokra.

Úgy tűnt, hogy van abban valami jó is, hogy „fertőzetlen” friss elmék derítik föl a múlt olyan újabb ismeretlen terepét, amelyet még nem járt be történész. Tárgy és kutatója látszott akkor szerencsésen egymásra találni. Azonban a fertőzetlenség a kellő immunitás hiányát is jelentette. A jelenkortörténet művelésének nem volt meg az a szervesen kiküzdött belső védettsége, amely megóvta volna a több oldalról is rá leselkedő veszélyekkel szemben. E helyett, látszólag talán túladagoltan is, külső védelmet élvezett. Mint azonban csakhamar kiderült, ez még a napsütéses szélárnyékban is elég-telen volt, nemhogy a változó történelmi széljárással szemben, kiváltképpen ha az időnként viharossá, sőt zivatarossá is válik.

Amikor az 1956-os válság különösen felhívta a Nyugat figyelmét Magyarországra, nem ütközött tehát nehézségekbe, nem talált kemény partnerra az ottani ugyancsak támadólag viselkedő jelenkor történetírás. Részben az ötvenes évek második felétől amúgy is a felélenkülő és immár a szocialista tábor országait célba vevő „keletkutatás” (pl. az NSZK-ban az Ostforschung intézmények egész sora jött létre vagy alakult újjá), részben a tömeges emigráció tevékenysége keretében sorjában jelentek meg az országnak nemcsak az 1956/57-es helyzetét, de az egész felszabadulás utáni történetét kedvezőtlen színben bemutató írások. Kevés kivételtől eltekintve a jelenkortörténet hazai művelői nemigen mérték és nem is akkor mérhették fel ezeknek az írásoknak a külföldi közvéleményt orientáló hatását. Olyan munka itthon pedig mindössze néhány látott napvilágot, amely ha nem is az egész időszakkal, de legalább 1956-tal kapcsolatban felvette volna velük a vitát. Minderre pedig annál is inkább szükség lett volna, mert a hazai közvélemény is komoly és értő tisztázást várt a korról foglalkozó történetírástól.

A hazai jelenkor-történetírásról tehát már a kezdetek másnapján kitűnt, hogy diszciplináris helye és funkciója, s ami ezektől elválaszthatatlan: módszerei és forráslehetőségei teljesen tisztázatlanok és fölöttébb bizonytalanok. A kérdés valójában még csak fel sem vetődött, hogy úgy kell-e tekinteni a jelenkortörténet művelését, mint a letűnt időszakok vizsgálatának pusztán meghosszabbítását, avagy inkább afféle „alkalmazott” társadalomtudományi kutatás az, s funkciója sem más, mint folyamatosan követni és regisztrálni, jobb esetben kritikusan visszaigazolni egy meghatározott politikai rendszernek vagy még szűkebben: a mindenkori politikai vezetésnek a társadalmi élet valamennyi szféráját érintő és alakító tevékenységét, teljesítményét? Vagy — ha ez egyáltalán nem képtelenség —, ez is, az is egyszerre?

Kezdetben — az ötvenes években — gyakorlatilag úgy tekintették a jelenkortörténet művelését, mint az adott politikai vezetés apológiáját, propagandájának afféle megalapozását és a történelmi szférára való kiterjesztésének eszközét. Nem mintha a dogmatizmus virágzásának ebben az időszakában a többnyire citátumokban megfogalmazott preconcepciók visszhangzása, egyszersmind történelmi anyaggal való illusztrálása: a történetietlen analógiák és az erőltetetten didaktikus aktualizálások és úgynevezett tanulmányok csak a jelenkor történetírás sajátjai lettek volna. Tény azonban, hogy az volt a leginkább iskolázatlan és védtelen ezektől, éppen ezért, de persze más okból is, megújulásához is hosszabb időre volt szükség. Annál is inkább, mert nemcsak hogy alkalmas terápiában nem részesült, de — ha többekben tudatosult is annak szüksége — önvizsgálata igazán meg sem történt.

Mindazonáltal a felszabadulás utáni időszak különböző kérdéseivel foglalkozó kutatók azt kívánták bizonyítani újabb munkáikban, hogy szakítanak a jelenkor történet-

írás korábbi értelmezésével, s azt mintegy kompenzálандó, a történettudomány hagyományos követelményeihez igazodnak. Erre nem kis ösztönzést adtak azok a hatvanas évektől kinyilvánított elvárások, amelyek a jelenkor történetírásától azóta is a valóság totalitásának bemutatását igénylik, s főleg ezekkel az elvárásokkal összhangban akkor megnyílt újabb s újabb forrásfeltárási lehetőségek. A kutatás – mint azt a felszabadulás 20. évfordulójára megjelent tanulmánykötet és az az idő tájt valamint a később publikált számos monográfia is bizonyítja – valóban jelentős forrásanyagot hozott felszínre, és kellő kritikával értelmezve és feldolgozva azt, igen érdekes, a vizsgált korszaknak a korábbi ábrázolásokhoz képest realisabb megítélését segítő új következtetésekkel állt elő. Már-már várható volt, hogy ha a történetírás egészéhez képest fáziskéséssel is, a jelenkortörténet művelése is megszabadul kezdeti terheitől és valóban előrehalad betagozó-dása a történettudományba.

Később azonban úgy tűnt – vagy legalábbis e sorok írója úgy látja –, hogy e folyamat lelassult, elakadt. Ennek okait keresve, természetesen könnyű eljutni a megnehezült nemzetközi helyzethez, a gazdaság és a mindennapi élet feltételeinek kedvezőtlenebbé válásához. Míg nyugaton: az NSZK-ban és az angolszász országokban eközben is sorra szabadulnak fel a különböző levéltári fondok és bizonyos fáziselőnyre tehet szert régiók országainak, kiváltképpen ez országok külpolitikai viszonylatainak bemutatása, addig nálunk – inkább megszokásból, semmint szükségszerűségből – azzal próbálnak hozzájárulni a gondok tompításához, hogy szűkítik a felhasználható források körét. Pontosabban: a felszabadulás utáni évtizedek problémáinak kutatásában továbbhaladni még csak lehetne, de nem feltétlen kívánatos és nem is tesz mindenkor jót azok válogatás nélküli megírása és publikálása.

Persze félreértés ne essék, hiszen aligha van olyan ország és rendszer, amely államtitkait – legyenek azok külpolitikai, gazdasági vagy személyi ügyekhez kapcsolódóak – ne őrizné féltően és ne lenne tekintettel szövetséges partnerei érdekeire. Itt azonban másról van szó: olyanfajta kettősségről, amely egyszersmind a korszak forrásainak különböző problémák szerinti kutathatóságában is megkülönböztetést tesz és lépcsőzetességet jelöl meg. Nem is szólva az ebben könnyen érvényre jutható szubjektivizmusról, esetlegességről – melyek magukban sem kedveznek a tudománynak – eredményeiben is több ponton vitatható az ilyen megoldás. A korszakkal foglalkozó történészek, különösen a fiatalabbak, nem tudván maradéktalanul eleget tenni a növekvő elvárásoknak, elkedvetlenednek, bizonytalanná válnak. Az meg különösen jövátéhetetlen, hogy meg-inognak abban a minden tudománynál nélkülözhetetlen felfedezői és alkotói reményben és meggyőződésben, hogy egyedül az értő tehetség és a kitartó szorgalom, nem pedig a megkülönböztetett kutatói helyzet és kutatási lehetőség vezethet eredményekhez, a valóság teljesebb megismeréséhez. Ha elszánásuk, hogy mégis a korszak kutatását folytatják, meg is marad, tájékozódásuk óhatatlanul arra fordul, ahonnet új forrásokat, információkat nyerhetnek.

Nem kétséges, az ilyen információs források közül is a leginkább kézenfekvőnek a nyugati polgári jelenkortörténeti írások tűnnek, amelyek ma már – kivéve az ostobán reakciókat – messze nem a három vagy akár két évtizeddel korábbi hangon tárgyalják a felszabadulás utáni és kiváltképpen az utolsó másfél évtized Magyarországnak fejlődését. S ha kiindulópontjuk, hol láthatóan, hol rejtetten szovjet- és kommunistaellenes, és hirdetett szándékuk szerint is többet akarnak a szocializmus valamiféle megreformá-

lásánál, forrásaik – ha tendenciózusan használják is fel azokat – lényegesen gazdagab-
bak, mint annak előtte voltak, amikor még az elzárkózás folytán alapvetően a kiszivár-
gott vagy megszerzett szenzációkra és főleg a politikai emigráció ugyancsak szubjektív
információira voltak utalva.

Ezt a gyarapodást a nyugati levéltárak fondjainak folyamatos felszabadításán túl
mindenekelőtt olyan iratgyűjtemények, naplók és memoárok megszerzése teszi szá-
mukra lehetővé, amelyek itthon nemigen, illetve pontosabban: csak az ő közvetítésük-
kel jöhetnek számításba. Ugyanakkor statisztikai információik is meglehetősen tágkő-
rűek. Nem utolsósorban az is csábító, hogy ezeket az írásokat többnyire a térség or-
szágainak komparatiztikus módszerrel történő együttes vizsgálata és alkalmasint az
interdiszciplinaritásra való törekvés jellemzi. A nyelvi korlátokat ma már több-kevesebb
nehézséggel lebíró hazai kutatók okkal tekintenek tehát úgy ezekre, mint amelyek nem-
csak kritikájuk tárgyát, de olyan forrást is képeznek, amelyből meríteni lehet. Probléma
csak ezeknek az írásoknak a tudatos vagy kényszerű abszolutizálásából és a hazai kont-
rollforrások felhasználásáról való lemondásból fakadhat.

A jelenkor-történetírás problémáinak azt a következő körét, amely már nemcsak
az adott nemzetközi feltételeket, illetve a belőlük levont következtetéseket foglalja
magába, hanem önnön belső sajátosságait is, szívesen illeti a szakma, de a közvélemény
is a „történelmi távlat hiánya” összefoglaló elnevezéssel. Nem e vázlat dolga kitérni
annak a fogalmi „csúsztatásnak” az elemzésére, amely szerint a távlat hiányán gyakorta
azt értik, és előszeretettel sugalmazzák is, hogy a jelenkor, a félmúlt valójában már nem
is igazi történelem. Mindazonáltal leszögezhető, hogy legalább annyira abszolút és ob-
jektív a tegnaptól a mába tartó átmenetnek, mint történelmi folyamatnak az egysége,
mint amennyire viszonylagos és alanyi belátástól függő a kellő távlat fogalma.

Éppen a távlat hiányának az iménti felfogása alapján sokan szívesen vallják, hogy
az irodalom, a művészet és a filmipar sokkalta alkalmasabb – és persze hatásosabb is –
a történetírásnál a jelenkor, a félmúlt interpretálására. S valóban, míg a távolabbi múlt-
ról jobbra csak a történelmi kutatás által felszínre hozott jelenségeket – természetesen a
maguk formanyelvén – dolgozzák fel ezek, addig a félmúltban, a jelenkorban a kénye-
sebb szituációk bemutatásánál és a kockázatos igazságok bátrabb kimondásánál is
előbbre látszanak járni a történészeknél. Bár az a formula, hogy amíg a történettudo-
mány tiltott területként kezeli a jelenkor egyes kérdéseit, addig is legalább az irodalom,
a film lebbentse fel valamelyest a titkok fátylát ezekről – nos ez a formula jobban
ismert az egyes alkotások bemutatkozásából és kritikáiból, mint az ösvényvágók csen-
des vállalása és igyekezete.

Mégis tévedés lenne azt hinni, hogy valamiféle jól eladható szenzációk kereséséről
és prezentálásáról van szó. Egyáltalán nem. Minden gondolkozó-érző embert izgatják,
megrendítik a saját közösségének tegnapi konfliktusai. A művész azonban ki is tudja
fejezni ezt a felemelő vagy lesújtó megrendülést. Egyéni sorsokba sűrítve és ha kell,
nem egyszerűen tipikus, hanem extrém helyzetekben, éppenséggel olyanokban is,
amelyek előfordulhattak volna, de valójában soha nem jöttek létre. Nos, a történész, a
jelenkor ábrázolója ahhoz kötött, ami és ahogyan történt és nem az egyessel, hanem a
közösséggel. Nem is szólva arról, hogy ugyanakkor előadásában is szüntelen szakmája
törvényei szerint kell eljárnia a jelenségek és folyamatok fogalmi megragadásában és

általánosításában. Igaz viszont, hogy arra már semmi vagy senki nem kényszeríti, hogy a mindennapi életet és a kor váltakozó hangulatát a történeti ábrázolás során mellőzze.

Nem kétséges, vannak a történeti távlat problémájának olyan vetületei, amelyeken meglehetősen jól érzékelhető a cezúra e távlat megléte és hiánya között. Elég csak az iménti, látszólag gyakorlati jelentőségű, valójában azonban minden fontosabb elvi kérdés végső lecsapódását jelző forrásmizériára utalni. Azonban itt sem csak arról van szó, hogy a kellő távlattal megszűnik létezni a történésznek a kutatásban különben megálljt parancsoló államtitok jelentősége, de arról is, hogy hiába van e, persze nem jelentéktelen ponton túl források bővében a jelenkortörténet kutatója, soha nem lehet teljes és kizárólagos jogosítványa arra, hogy korszakáról úgy közvetítsen információkat, mint ahogyan kollégái a korábbi időszakról, kiváltképpen pedig a régmúltról tehetik. Utóbbiak ugyanis, még ha szűkét érzik is forrásaiknak, joggal hihetik, hogy a kutatás totalitásával kapcsolatos tudományos követelményeknek eleget tettek. E bizonyosságukban mindenkor megerősíti őket az a körülmény, hogy az általuk vizsgált történeti jelenségek, folyamatok szinte teljesen lezárultak, kifejlésük és eredményük vagy egyáltalán mindaz, ami nyomukban létrejött, segíti, ha nem is igazolni, de legalább magyarázni azokat. A jelenkortörténet művelője viszont szüntelen hiányát szenvedti az ilyen alapvető jelentőségű bizonyítékoknak. És a kortárs, aki akaratlanul is megszokta a történeteknek a kifejeletekkel, az eredményekkel való hitelesítését, most is azt keresi és arra vár. Ilyent azonban a jelenkortörténész soha, csupán a mindenkori történeti holnap nyújthat.

Más oldalról közelítve meg a forrásokat, illetve a források közvetítéséhez való viszonyt, az is könnyen belátható, hogy a jelenkortörténész vizsgálódásának tárgya: a közelmúlt vagy félmúlt, egyúttal kortársai egy részének is olyan közvetlen élménye, tapasztalata, amelyet az az élet rendje szerint az azóta születettekre is átörökített. Aztán nem is szólva az óriási apparátussal rendelkező fejlett tömegkommunikáció különböző eszközeiről, amelyek jelenkorunkról olyan folyamatos és passzívan befogadható híradás hordozói, hogy mellettük – lett légyen a híradás bármily dilettáns termék – a kutató eltörpül. A távolabbi múlt kutatója viszont mennél inkább kevés, mások által is közvetíthető forrás árulkodik koráról, annál inkább óriássá nő a források üzenetének átadásában. Ismét más kérdés, hogy bár e kedvezőbb helyzet jobban lehetővé teszi számára a dilettantizmus határozott visszautasítását, mégis lehetnek bizonyos hátrások, amikor már nem is a kutatói teljesítmény, hanem pusztán a tárgy az, amely önmagában érték-hordozóvá válik.

A jelenkortörténet kutatás e könnyen belátható forrásnehézségeivel, illetve a történeti tények közvetítésének problémáival kapcsolatban persze joggal tehető az az ellenvetés, miszerint mindezek a nehézségek bőven kiegyenlítést nyernek egyrészt azzal, hogy a korszak kutatója – eltérően a régmúlttal foglalkozó kollégáitól – a kortársak megszólaltatásával és a kor tárgyakban alakot öltött műveinek számbavételével szinte tetszőlegesen gyarapíthatja forrásait. Másrészt a jelenkorról szóló információk áradása meg is könnyítheti a dolgát, hiszen olvasóinak van mihez társítani az általa közvetített ismereteket, megláttatott összefüggéseket és törvényszerűségeket.

Csakhogy ezzel kapcsolatban és ezen túl is a jelenkortörténész szembekerül a nehézségeknek egy további, a mennyiségileg is megragadható távlat, illetve távlatihány egy másik – úgymond minőségi – oldalával is. Mindez nemcsak egyszerűen abból a

kettősségből vagy diszkrepanciából fakad, amely az ő marxista szemlélete és a köztudat vagy annak egy része között fennáll. Hiszen ilyenre – akárcsak a forradalmaknak vagy még inkább a vallásháborúknak a történetírás és a köztudaton belüli vagy éppen a kettő közötti különböző, sőt ellentétes megítélésre gondolva – még a jelenkort messze megelőző időkből is lehetne bőven példát felhozni. Természetesen e példák a jelenhez közelítve egyre inkább gyarapodnak, sőt azt a kettősséget és ellentétet figyelembe véve, amely a hazai marxista és a nyugati polgári jelenkortörténet ábrázolás szemlélete között fennáll, már kizárólagossá is válnak.

Itt azonban többről, már arról van szó, hogy amit a jelenkor történetének művelője felvállalt, az nem pusztán folytatása a korábbiaknak, hanem – éppen mert a tőkés formációt felváltotta a szocializmus – tagadása és meghaladása is annak. Éppen ezért a történész nemcsak a szemlélet, hanem a közvetlenül megélt és átörökített élmények és tapasztalatok szférájában is szembesül a már eredendően rendkívül rétegzett köztudattal. S ennek a rétegzettsége csak tovább mélyül e tapasztalatokat és élményeket különbözőképpen vagy éppen ellentétesen interpretáló tömegkommunikáció vagy jelenkor történetírás hatására. Valójában ebben az összefüggésben van különös jelentősége annak a más értelmezésnek és szemléletnek is, amely a nyugati híradásokban és jelenkortörténet írásokban nyer megfogalmazást.

Volt idő, amikor a történelmi távlat problémájának itt áttekintett különböző vetületeit egyszerűen a hivatalos és a történészi megítélések kettősségére szűkítették. Mindez nemcsak azért volt elégtelen, mert a köztudati tényezővel nem – vagy csak a közérthetőség szempontjából, mint formai kérdéssel – számoltak, hanem azért is, mivel úgy kezelték azt a kettősséget, mint egy elhanyagolható ellentmondást, amelyet a szocializmus építését vezető marxista párt stratégiája és a marxista társadalomtudomány irányultságának feltételezett egybeesése alapján át lehet hidalni.

Nos, ez az áthidalás nem következhetett be, mivelhogy egyre inkább kitűnt, és megfogalmazást is nyert a kettőnek a szemléleti alapok egységén belüli funkcionális különbsége. Az tudniillik, hogy amíg a marxista párt stratégiáján felépülő politika olyan taktikai elemeket tartalmaz, amelyek meghatározott célokhoz és szándékokhoz igazodnak, addig a tudománynak és a történettudománynak ez újabb hajtásának: a jelenkor-kutatásnak is a megismerés a feladata. E megismerési folyamat természetesen nem nélkülözhet bizonyos, minden tudományra jellemző öntörvényűséget sem, és ugyanakkor ehhez képest megvannak a maga sajátos eszközei is. Az így előálló kettősségen túl persze érvényesül az a Ranke-i értelemben jelzett másik distancia is, amely nem annyira a tárgy időbeli távolságának, hanem inkább a kutató tárgy iránti belső magatartásának függvénye. Mindez egyáltalán nem mond ellent annak, hogy a kutatás, a tudományos megismerés eredményeit a maga célrendszerét a legkülönbözőbb tényezők (köztük néha tudományosan alig diagnosztizálható múlt és tartós tényezők) figyelembevételével meghatározó politikai vezetés hasznosítsa. Sőt e hasznosítási folyamat fordítva is elképzelhető, mert az sem csorbitja a jelenkortörténet művelésének tudományosságát, hanem éppen fokozottan értékessé teszi azt, ha kutatói akár belső elkötelezettségből, akár vállalt kötelezettségből figyelemmel vannak a fejlődés soron levő feladataira, nehézségeire, vagy éppen mint arra manapság egyre több a példa – uram bocsá! – megrendeléseket és témaajánlásokat fogadnak el a politikai vezetéstől. A jelenkor történetírás diszciplináris helyének és funkciójának ily módon való értelmezése tulajdonképpen a tudat-

formálás bizonyos tágabb felfogását jelenti, amelyben a jelen pusztá magyarázatán túl, annak kialakításában való közreműködés is beletartozik.

Egyébként a hasznosítás hasonló szempontja teljesen magától értetődően érvényesül a szemléleténél fogva más érték kategóriákkal operáló nyugati polgári jelenkor történetírásában is. Jellemző, hogy a jelenkor kérdéseivel foglalkozó NSZK-beli Ostforschung konjunktúráját szinte kizárólag e funkciójával hozzák kapcsolatba, és a hetvenes években még tartó enyhülést úgy tekintik, mint amely e funkcióra való ráutaltság csökkenését eredményezi. Éppen ezért is saját hasznosságát hangsúlyozandó, a továbbiakban már – ugyancsak elrugaszkodva a „kelet” földrajzi értelmezésétől – úgy alakítja tárgyát, hogy abban valamennyi szocialista ország (NDK és Kuba is) beletartozzék. S nem mellőzve a szocialista országok történéseivel való polémiát és dialógust, feladata lényegét a jövőben is abban látja, hogy tudományos bázist nyújtson a vezetés informálásához, tanácsokkal való ellátásához.

Amellett, hogy a változó nemzetközi helyzet Magyarországon is – bár mint korábban kitént előbbivel ellentétes hatású – befolyást gyakorol a jelenkortörténet művelésének lehetőségeire, hasznosítását, illetve e funkció korlátait nem utolsósorban a rokondiszciplinák helyzete és feladatvállalása is nagyban megszabja. Az a körülmény, hogy ezek közül nem egy elméletileg és metodikailag is jobb fegyverzettel és a különböző álláspontok vitában és gyakorlatban való megütközésének terepén tört előre, hozzájárult ahhoz, hogy a történetírás szerepe a lehetőségeihez képest is szerényebb helyet foglaljon el a félmúlt és a jelenkor magyarázatában. És itt – talán a filozófia kivételével – nem az olyan hagyományos rokondiszciplinákról van szó, mint az irodalomtörténet, a jogtörténet vagy a néprajz, hanem az újabb keletű közgazdaságtudományról, valamint a szociológiáról, és könnyen lehet, hogy a továbbiakban még a politológia is ide sorolható lesz. Nos előbbiekhöz képest a közgazdaságtan és a szociológia, amellett, hogy eredendő funkciójuk szerint is más a gyakorlati hasznosíthatóságuk foka, s éppen ezért helyzetük is kedvezettebb, a korszakkal foglalkozó történetírásnak eredményeit is gyorsabban és célirányosabban olvastották magukba, mint fordítva.

Hogy egy határait és funkcióját tisztábban látó jelenkortörténet írásnak van mit és érdemes is ezekből meríteni, azt jól jelzik a korszak gazdaságtörténetéről született rész- és összefoglaló eredmények, valamint a társadalom jelenkori átalakulásának egyes kérdéseivel foglalkozó tanulmányok. Nem is szólva, hogy ezek tárgyi orientációja vagy olyan forráskutatási eljárásai, mint amilyenekkel a közgondolkozást, mint a jelen történeti valóság egyik jelentős faktorát megközelítően megismerni lehet, új dimenziókat is kölcsönözhetnek a történettudományoknak, s kiváltképpen a jelenkortörténet művelésének.

Ez az áttekintés természetesen még folytatható lenne akár a korszak kutatásának vagy éppen a kutatás eredményei közkinccsé tételének problémáival. A szerző azonban ezúttal csupán azt kísérelte meg vázlatosan jelezni, hogy a jelenkortörténet a történettudományon belül merre keresheti és találhatja meg diszciplináris helyét és funkcióját. S ha művelésének fő feltétele is a források hozzáférhetősége és közölhetősége, még messze nem merítette ki azokat az – úgymond horizontális – lehetőségeket sem, amelyek földrajzi (komparatiztikai) értelemben és az interdiszciplinaritásban a részére kínálkoznak.